

BENEŠKA GALERIJA

Paolo Petricig

Menim, da bi bilo primerno, če se nekoliko posvetim zgodovini prve umetnostne galerije v Nadiški dolini. V tem članku bi to poskusil na kratko predstaviti, začenši s prispevkom pristne narodne umetnosti na področju hišne in kmečke opreme. To je delo številnih nadarjenih ustvarjalcev, ki so na različnih področjih uporabljali surovine kot so les, kamen, ličje, glino, kovine.

Beneškoslovensko umetnost je preučevalo več avtorjev, med temi arhitekt Valentino Simonitti, občudovalec žal še spregledanega intimnega bogastva skupnosti. K sedanjemu poznavanju te stvarnosti so s svojimi eseji prispevali mnogi naši izvedenci, pa tudi avtorji iz Furlanije in Slovenije.

I

Nadarjenost ustvarjalcev Nadiških dolin se je pri celem nizu panog odzvala navdihu razpoložljivih prirodnih materialov, po katerih niso segali le za visoke umetniške podvige. Hiše, kmečka oprema, vasi, cerkve, predmeti namenjeni vsakdanji rabi, opremljanje domov in okolice nam dajo zaslutiti, da je umetnik poskusil združiti funkcionalno in estetično. Prijetne oblike, skrbna izdelava, točnost razmerij so poskus vnašanja lepega v vsakdanje življenje skozi človeško kreativnost.

Vendar to še ni vse. V Nadiških dolinah je prav tako prisotna tudi plemenita visoka učena umetnost, ki zajema že arheološke ostanke, dalje pa srednjeveško ter baročno umetnost, kar pričajo v slogu in z izrednim okusom grajene stavbe in cerkve, pa še freske, pozlačeni leseni oltarji, stenske poslikave. Domnevno je prav občudovanje veličastnih umetnostnih stvaritev, premoženja celotne skupnosti, spodbujalo k razmišljanju o bistvu umetnosti in vabilo k oponašanju. Ohranjeno je še mnogo stenskih poslikav z versko vsebino, čeprav je marsikatera že resneje pokvarjena. Izdelali so jih popotni slikarji, ki so s svojo obrtjo zadoščali želji po lepem v kmečkih domovih. Na stenah so še vidne njih sledi, ki, kljub pogosto neuspešnim poskusom restavriranja, pričajo o umetniškem bogastvu preteklosti.

V novejšem času so se pojavila prva proizvodna središča umetniških predmetov (slik, kipov, lesorezov), kjer so v samoti in večkrat nezadostnih okoliščinah obrtniki in umetniki potešili svojo potrebo po ustvarjanju.

Nekoliko pozneje je vedno bolj občuteni želji po umetniški izobrazbi in poklicnem izpopolnjevanju sledil nastanek šol, tečajev in umetniških ustanov. Umetniška stvaritev, naj bo to slika, kip ali arhitektonski projekt, nastaja odtlej v primerno opremljenih ateljejih, pa čeprav šolskih. Tu se umetnik lahko sooča s samim seboj, sprašuje se o smislu lastnega ustvarjanja ter navezuje stike s publiko in kritiko.

II.

Sledeči zapiski so namenjeni opisu sedanjim proizvodnim središčem, prostorom, ki jim umetnik odstopi dovršen izdelek. Iz obdobja umetniškega ustvarjanja preide avtor v fazo soočanja z drugimi, organizacije umetniškega proizvoda v smislu njegovega kulturnega in podružbljajočega značaja. Potrebi po poglobljeni analizi umetniške vrednosti kreativnega ustvarjanja so v zadnjih časih zadostile šole, tečaji in umetniške ustanove.

Delovali so in še obstajajo zasebni ateljeji, kjer umetniška stvaritev nastane v zanjo najbolj primernih okoliščinah (Paolo Manzini, Cirillo Jussa, Pasquale Zuanella, Giovanni Vogrig, Giovanni Carlig, Giacinto Jussa, Darko Bevilacqua in drugi).

V sklopu Benečanskih kulturnih dnevov, ki jih prireja Študijski Center Nediža, je bil 1976. leta v Špetru predviden simpozij o oblikah umetniškega ustvarjanja skozi zgodovino v Beneški Slovenji. Na simpozij so bili povabljeni Gian Carlo Menis iz Buie in Emilijan Cevc iz Ljubljane, prireditelj pa je bila zaradi potresa odpovedana in prestavljena na sledeče leto.

Z uvodno razpravo profesorja Nace Šumi je bila 20. maja 1977 odprta razstava "Giuseppe Stulin in 12 umetnikov samoukov". Izšla je tudi brošurica, ki jo je predstavil čedajski slikar Aldo Colò. To je bila posmrtna razstava, posvečena tenkočutnemu slikarju samouku Stulinu iz Gorenjega Tarbija, ki se je pozneje izselil v Francijo in Ameriko. K ustvarjanju ga je gnalo prepričanje «da mu slikarstvo predstavlja ključ za razumevanje lastnega ljudstva in domovine» (A. Colò). Pomemben dosežek razstave v dvorani Belvedere je bila tudi ustanovitev Združenja beneških umetnikov. Sodelovali so: Giovanni Vogrig, Giovanni Carlig, Loretta Dorbolò, Gianni Osgnach, Sergio Cernoia, Giovanni Chiabai, Giovanni Coren, Romano Cromaz, Guido De Vora, Daniela Fraccaro, Giacinto Jussa, Franco Zuodar.

III.

Prva galerija v Nadiških dolinah je bila preprost kmečki prostor, vinska klet družine Bobič, kjer so za vzdušje poskrbeli velika preša in stari, od saj očrneli tramovi. Galerijo je opremila skupina umetnikov, članov združenja, ki jih je vodil spreten rezbar, Giovanni Vorig (1933-1996). Razstavljenе stvaritve je začetno zaznamovala nekakšna naivnost, včasih so bile celo dvomljive umetniške vrednosti. Galerija je, ne glede na to, neprekinjeno delovala ter, s svojimi številnimi slikarskimi, kiparskimi in obrtniškimi razstavami, privabila mnoge umetnike iz Benečije in Furlanije. Kaj kmalu so se na zadrugo pričeli obračati različna kulturna društva in občinske uprave, ki so z razstavami želeli obogatiti kulturni program vaških veselic. Delovanje galerije ni bilo več omejeno na prostore le-te, razširilo se je v Terske doline in Rezijo. Umetniška produkcija je kljub temu še vedno ustrezala ljudskemu okusu (Clodig, Ponteacco, Torreano, San Leonardo, Oblizza, Kamenica itd.).

Pomembna pobuda je bilo tudi sodelovanje s tistimi beneškoslovenskimi umetniki, ki so zapustili domači kraj ter se naselili naokrog po Italiji. Ti so se radi odzvali vabilom galerije in v njej razstavljali (Loretta Dorbolò, Gianni Osgnach, Giacinto Jussa, Claudia Raza, Teresa Lendaro, Vasco Petricig).

Vabila iz Slovenije so predstavljala spodbudo k odpiranju in izboljšanju izbora. V mestih z utrjeno umetniško tradicijo, kjer so bili pogosto narodnim galerijam namenjeni prostori zgodovinsko pomembnih stavb, je bila pač selekcija strožja. Gostujočih in potujočih razstav je bilo več. Umetniki in obrtniki iz zadruga so se namreč srečali v Trstu, Čedadu, Ilirski Bistrici, Idriji, Dolini, Bovcu, Sežani, Tolminu, Kobaridu, Portorožu, Rogaški Slatini, Škofji Loki, Ljubljani, Gorici in Padovi. Naj pri tem omenim razstavo v čudoviti idrijski galeriji, ki še danes velja za eno izmed najbolj uspelih. Beneška galerija je tako tudi razširila območje svojega sodelovanja, v njenih prostorih so pričeli razstavljati priznani umetniki, člani umetniške akademije. Za Beneško galerijo je na primer pomembno kulturno obogatitev predstavljalo sodelovanje z Rudijem Škočirjem, ki se je vselej redno odzival na njene pobude..

Priljubljen natečaj Podobe iz Nadiških dolin, je s svojimi večkratnimi ponovitvami slikarjem iz Slovenije, Benečije in Furlanije pomenil priložnost za medsebojno spoznavanje in navezovanje stikov ter pripomogel k nastanku nove mreže sodelovanj, ki je zajemala Tolmin, Novo Gorico, Ajdovščino, Škofjo Loko, Kamnik in pa še druga umetniška središča v Sloveniji in Furlaniji.

IV

Združenje beneških umetnikov je 1984. leta spremenilo svoj sedež ter se vselilo v čiste in lepo opremljene prostore pravkar zgrajene stavbe v centru. Galerija se je odtlej odlikovala po kakovosti, raznolikosti in pogostnosti svojih razstav ter s programom Spoznajmo se priklicala umetnike iz Furlanije, Gorice, Trsta in drugih italijanskih mest, pa tudi Slovenije in Istre (Aldo Colò, Klavdij Palčič, Jože Ciuha, Franko Vecchiet, Carluccio Rossi, Jacopo Dalmastru Giugni, Silvio Lacasella, Nande Rupnik). Nadeljevale so se tudi razstave umetnikov članov zadruga (Giovanni Vogrig, Giovanni Carlig, Claudia Raza, Silvano Zompicchiatti, Giacinto Jussa, Michaela Bichova in drugi).

Velike osebne razstave slovenskih in furlanskih umetnikov, posebno pa one v okviru pobude Srečanja-Incontri, ko sta skupaj razstavljala umetnik iz Italije in umetnik iz Slovenije (Altieri - Komel; 1983; Colò - Spacal; 1984; Celiberti - Palčič; 1986; Ceschia - Makuc; 1987), so zahtevale večje ekspozicijske prostore. Ob takih priložnostih si je zato galerija pričela izposojati vežo srednje šole. Špeter je zaradi bogatega kulturnega programa galerije zaslovel kot umetniško središče.

Prav tako so se v spomin vtisnile številne razstave Lorette Dorbolò, med katerimi naj omenim dve osebni: tisto v Špetru in ono na tržaškem v Repenski Kraški hiši.

Pred nedavnim so si obiskovalci Beneške galerije lahko ogledali kipe Albina Stulina iz Gorenjega Tarbija, učenca Janeza Lenassija. S svojimi prostorsko obsežnimi, običajno kamnitimi ali marmornatimi kreacijami, ki jih zaznamuje strog formalni pristop, si je kipar prav na omenjeni razstavi utrdil sloves priznanega umetnika.

V

Slovenska združenja iz videmske pokrajine so bila 1986. leta, natanko deset let po potresu povabljeni, naj v Ljubljani predstavijo svoje delovanje. Nastala je tako prireditev "Tam za goro", v sklopu katere je bila v dvorani Cankarjevega doma, najznamenitejšega kulturnega središča tega mesta, organizirana tudi antološka razstava beneških umetnikov. Obravnavali so razne, med sabo funkcionalno povezane, tematike: okolje, arhitekturo, vzgojo v slovenščini, zgodovino, izseljeništvu, glasbo, poezijo. Združenje umetnikov se je z razstavo Govorica naših barv seveda osredotočilo na predstavitev načinov umetniškega izražanja. Zastavljena naloga ni bila preprosta. Kozmopolitska Ljubljana je izredno odzivna na umetniška dogajanja, zato pa so pričakovanja toliko višja. Strog izbor umetnin so delno omilili le antološki značaj razstave in pa prispevek mladih. Udeležili so se je namreč tudi nekateri mladi umetniki iz italijanskih umetniških šol in akademij: med temi Mariarosa Crucil, Sandra Manzini, Alvaro Petricig, Paolo Petricig, Vasco Petricig. Naslednje leto (1987) se je razstava premaknila v Trst in Gorico, razstavljalcem pa so se pridružili še Antonella Bertagnin, Darko Bevilacqua, Brunetta di Lenardo, Michela Cubana in Pasquale Zuanella.

VI

V osemdesetih letih se je združenju umetnikov pridružila še zadruga Lipa, ki je ustanovila šolo za oblikovanje keramike ter svoja umetniška zanimanja osredotočila na to obrt. Delavnico so umestili v prostorih stare šole, vodstvo je prevzel kipar Darko Bevilacqua, sodelovala pa sta tudi Alessio Petricig in Igor Tull. Njihova dejavnost je pritegnila veliko pozornosti, še posebno so se sanjo zanimale šole. Mnogi tečajji so bili zato namenjeni prav šolnikom, ki so se tam lahko izvežbali v tehnikah oblikovanja in sušenja keramičnih izdelkov, pa tudi v ta namen ustrezne uporabe peči, s katero je delavnica razpolagala. Žal je bila uporaba šolskih prostorov delavnici odvzeta, zato so njeno delovanje preusmerili, ostalo je pa upanje, da bo prej ali slej spet oživel na privatni ravni.

VII

Vsled založnikih pobud Študijskega Centra Nediža (ki jih je pozeje prevzela Zadruga Lipa iz Špetra) je bila kaj kmalu zagotovljena v Beneški galeriji tudi knjigi vloga protagonista. Prve razstave so bile posvečene kulturnim temam, spremljala pa jih je publikacija knjig in brošur. Tako na primer: Po stopinjah Andreja iz Loke (Sulle strade di Andrea di Loka), Benečija med mirom in vojno (Benecia fra pace e guerra);

Študijski center Nediža (Il Centro Studi Nediža), Valentino Z. Simonitti, arhitekt in obmejni intelektualec (Valentino Z. Simonitti, architetto - intellettuale di confine), Kozolec, spomenik kmečki arhitekturi (Il kozolec, monumento dell'architettura rurale).

Številne so bile tudi razstave posvečene mladim, ki so jih naslovili Kako nastane knjiga (Come nasce un libro). To so bile razstave s poučno vsebino, namenjene šolam in vzgojiteljem, predstavljene pa so bile posamezne faze ilustriranja knjižnih izdaj: prve skice, barvni poskusi, dokončna risba, priprava na tisk (fotoliti, preizkusni odtisii), nazadnje pa knjiga v svoji dokončni obliki. Otrok je tako nazadnje lahko vzel v roke knjigo, katere nastanek je pravkar opazoval.

Prva podobna razstava je bila 1985. leta predstavitev knjižice Mišca, Mačica in pas (Miška, Mačka in Pas), katere avtorica Tiziana di Dolegna je bila še otrok. Pravljico je ilustrirala Alessandra D'Este. Sledila je izdaja knjige Zimska pravljica Mjute Povasnice, ki jo je prav tako ilustrirala slikarka D'Este. S poučnimi in umetniškimi nameni je nato v Beneški galeriji sozaložba Otroški most predstavil njen ilustrator, slikar Stepan Zavrel. Izredne kakovosti sta bili razstavi, ki ju je organizirala Luisa Tomasetig ob izdaji knjig Antadà ter poznejše Jubica an Arpit. Slikarka je odtlej priznana ilustratorka mnogih naših mladinskih publikacij. Omembe vredna je tudi pred kratkim izdana knjižica Le tre anatrine, ki so jo iz slovenskega narečja prevedli v italijanščino. Pobuda se nadaljuje, območje delovanja naših ilustratorjev se pa širi, saj so bile v Benečiji ilustrirane tudi nekatere v Sloveniji izdane publikacije etnografskega značaja.

Nedvomno je navdušen odziv šolskih otrok na spodbude okolja odvisen od sveta domišljije, pač sveta pravljice, ki je povezana s naravo. Prav tako je treba upoštevati številne možnosti kreativnega izražanja, ki jih sedaj nudijo pobude umetniških centrov in šol. Posebno vlogo pri tem imata Beneška galerija in dvojezična šola, kjer je umetniško izražanje otrok bistveni del pedagoškega pristopa. Za etnografijo in umetnost Benečije se zanimajo tudi izven Nadiških dolin. Poleg že citiranih je vredno omeniti iz narečja prevedene Pravce iz Benečije Ade Tomasetig, ki so jih opremili z risbami lokalnih ilustratorjev, pa tudi druge, ki jih je ilustriral Alessio Petricig (Ljubljana 1985), ter razstavo trijezične knjige-brošure Chiesette Votive (Lipa, Špeter 2000), z italijanskim, slovenskim in furlanskim besedilom. Naslovov ni veliko, upoštevati pa je treba objektivne težave, ki ju povzročata omejenost okolja in pa osredotočenost področja obravnave na preučevanje zgodovine in umetnosti ter poučno usmerjeno gradivo za šolsko mladino. Vsekakor je tudi na področju umetniških in mladinskih izdaj Beneška galerija v sodelovanju z različnimi združenji (kot je, na primer, zadruga Lipa) zadostila potrebam svojega okolja. Nudi pač knjige, ki predstavljajo, ilustrirajo in razlagajo kulturno bogastvo, ki ga je pokrajinsko založništvo predolgo potiskalo na rob ali napačno prikazalo.